

СЪВРЕМЕННИ КОНЦЕПЦИИ ЗА СТАНДАРТИЗАЦИЯ НА КНИЖОВНИЯ ЕЗИК В ЕВРОПЕЙСКОТО ЕЗИКОВО ПРОСТРАНСТВО СЛЕД 50-ТЕ ГОДИНИ НА XX ВЕК

Марчела Мурадян

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията разглежда най-новите версии на правописните норми в български, руски, немски и френски език. Прави се исторически преглед на реформите в отделните езици от средата на XX век до сега. Анализирани са основните промени в правилата за правопис. Въз основа на този анализ е направено заключение за общите тенденции в развитието на европейските езици.

Keywords: spelling reform, european languages, orthography

През втората половина на XX век в европейските страни се заговори активно за необходимостта от реформиране на писмената езикова норма. Тази необходимост се обосновава от редица фактори: интерференцията между културите и езиците вследствие на бума на алтернативни канали за обмен на информация, интернационализацията и глобализацията в съвременното общество, развитието на модерната наука и техника, резките промени, които настъпиха във всекидневния живот, и редица други фактори. Всичко това повлия върху развитието на езиците, с което се появи и нуждата от промяна в официалните правописни принципи в редица европейски страни. Наложително бе да се решат редица съмнителни положения, да се прецени кое да се узакони като норма, кое да се отстрани или забрани, да се изработят препоръки за приспособяване на правилата към цялостното развитие на езика. Съобразно с европейската езикова политика за достъп до образование на всички, реформирайки правописа, се цели той да стане по-достъпен, по-опростен, за да се осигури по-добра грамотност и по-добро образование на широките среди. Наред с това едни точни и ясни правила биха способствали за по-доброто усвояване на писмената форма на езика от тези, за които даденият език е чужд.

Цел на съвременните реформи е преди всичко да се актуализира правописната норма и да се опрости правописът; по възможност да се минимизи-

рат изключенията и особеностите, за да се демократизира нормата и да стане по-лесна за усвояване. За целта трябва да се разшири обхватът на действие на основните правила и да се постигне по-висока степен на систематизиране. Правописната система да стане по-лесна за научаване и за прилагане, без да се накърнят културните традиции. Да се вземе становище относно междуетниковата интерференция: ще се допускат ли чужди елементи, как ще се допускат, как ще се пишат и изговарят, как ще се ограничава навлизането и употребата им с цел да се съхрани автентичността на езика.

Български език

С постановление на Министерски съвет от 1950 година се сформира Постоянна комисия по езикова култура към БАН, която да проучва и внася единство в измененията на правописа, да следи за правописните и правоговорните проблеми. По-късно се създава Институтът за български език към БАН, който и досега е единственият орган, упълномощен да внася корекции в нормата.

Ревизираният *Правописен речник на съвременния български книжовен език* излиза в своето първо издание през 1983 година. Преиздаден е с допълнения през 1995 година.

През 1998 година е издадено правописното упътване *Правопис и пунктуация на българския език. Съвременно състояние*, където за пръв път е включен раздел „Стилистична употреба на пунктуационните знаци“.

Необходимостта от осъвременяване на правописните и пунктуационните норми в по-ново време налага изготвянето на нова реформа. С разпореждане на Министерски съвет единствено Институтът за български език (ИБЕ) към БАН е упълномощен да проучва измененията и да внася промени в българския правопис. В ИБЕ се взима решение за изготвяне на нов правописен справочник. През 2002 година е обсъден и приет за печат от Научния съвет на ИБЕ *Нов правописен речник на българския език*. Речникът е изработен в Секцията за съвременен български език към ИБЕ при БАН. Състои се от три раздела:

1. Теоретична част „Принципи и правила на правописа и пунктуацията в български език“, където са преформулирани принципите на българския правопис и пунктуация.

2. Словник: по-пълнен, осъвременен, актуализиран с нови думи, прочистен от остарели думи.

3. Приложения: 17 тематично обединени списъци от лексеми.

При изработването на новите правила са спазени два основни принципа: да не се правят радикални промени в правописа и да се кодифицират някои разпространени и утвърдени в говорната практика особености. Специално внимание се отделя на дублетността в лексикалната система чрез промяна в статута на някои категории дублетни форми или пълното

отстраняване при цели категории с цел утвърждаване като нормативни на по-перспективните лексикални категории за сметка на по-остарелите. Новата норма въвежда обаче твърде спорни положения, като основни затруднения за прилагането ѝ се наблюдават при полуслятото писане на сложните думи. Голяма част от българските интелектуалци и общественици, както и ангажираните в образователните институции, се изказват отрицателно за реформата.

На 1 септември 2011 година излиза от печат новото издание *Правопис и пунктуация на българския език*. Изданието е подготвено от специалисти от Секцията за съвременен български език към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН. Основата на новото издание са дългогодишният архив на Института за български език, както и издадените от Института речници от 1983 и 2002 година. Изданието има официален характер. В него са включени правилата, задължителни за писменото общуване в публичната сфера. Словникът на речника е предвидено да включва около 90 хиляди думи, с включени голяма част от думите, свързани с интернет лексиката. В рамките на 132 точки са изведени основните граматически правила в новия речник. В изданието намира отражение съвременното състояние на българския език.

Руски език

Пълният академичен справочник *Правила русской орфографии и пунктуации* е публикуван през 1956 година, който представлява редакция на дореволюционния правопис. През 1990 година се сформира Орфографическа комисия към Института за руски език В. В. Виноградов при РАН. През 1999 година под редакцията на В. В. Лопатин е издаден нов правописен речник *Русский орфографический словарь*. Една година по-късно се създава проект за промяна на руския правопис и пунктуация, *Свод правил русского правописания. Орфография. Пунктуация*, който е издаден в малък тираж за служебно ползване. Изготвен е в секция „Орфография и орфоэпия“ към Института за руски език В. В. Виноградов, РАН, и е обсъждан в Правописната комисия към Отдела за литературен език. Приет е закон за руския език през 2005 година; през същата година излиза второ издание на правописния речник. През 2006 година се свиква Междуведомствена комисия за руски език, която през 2007, под редакцията на В. В. Лопатин, издава официалната редакция на стария правописен справочник от 1956 година. Новият справочник е редактиран и преиздаден през 2009 година.

Промените от фонетичен характер въвеждат допълнителна буква „ъ“ в междусловие с цел избягване на неправилното омекчаване на съгласни и нормализиране на книжовния изговор. Променя се правилото за писане на „нн“ и „н“ в пълната форма на страдателните причастия за минало време и произ-

водните от тях прилагателни. Старото правило само по себе си е изключение от тези правила, което се отнася до предаване на буквения състав на думата, защото употребата му се обуславя от контекста, т.е. необходим е синтактичен анализ. Явява се изключение и защото внася правописно разграничение в рамките на един разред съотнасящи се причастия и прилагателни, докато по-голямата част от прилагателни и причастия на „-нный“ (образувани от свършени глаголи) се предават еднакво в писмена форма. Трудно е практическото прилагане на принципа, тъй като на практика при прилагане на правилото се оказва, че се разграничават правописно не причастия и прилагателни (както е формулирано в правилото от 1956 г.), а формата със зависими думи и без тях: първите се пишат с „nn“, а вторите с „n“. Съществуващите различия в изписването с „nn“ и с „n“ не подлежат на произнасяне: те се произнасят еднакво – с едно „n“, независимо от това, дали е причастие, или прилагателно и дали с тях има зависими думи. Затова уеднаквяването на правописа с nn и с n не се счита за „намеса в езика“. Ново положение е регулирането и разширяването на употребата на главни букви.

Важен раздел, който осъвременява руския език и узаконява статута на християнската религия, е подразделът за религиозните имена. С това окончателно се премахва част от идеологическата доминанта над езика. Друго съществено осъвременяване е отпадането на правила, валидни за и обслужващи стария политически строй по времето на съществуването на СССР. Нормите за слято, полуслято и разделно писане не са още съвсем еднозначни. Дава се предимство на полуслятото писане на сложни думи.

Немски език

Немският език се ползва със статут на официален държавен език, национален или регионален, в 10 европейски държави: Германия, Австрия, Швейцария, Лихтенщайн, Италия (Южен Тирол), Люксембург, Румъния, Унгария, Дания и Белгия. Първата официална правописна реформа на немския език през XX век е от 1901–1902 година.

Необходимостта остарелите и сложни норми да се приспособят към съвременните изисквания създава Международната работна група за ортография, в която са включени работни групи от Германия, Австрия и Швейцария. През 1992 година тя публикува указанието за нова редакция на немския правопис, което става основата за обсъждането на Третата виенска конференция за създаване на нови правописни правила в немския език през 1994 година. В нея участват делегации от Белгия, Германия, Дания, Италия (Южен Тирол), Лихтенщайн, Люксембург, Австрия, Румъния, Швейцария и Унгария. Всички участници в конференцията одобряват предложението.

През април 1995 година Международната редакционна група във Виена предава проекта за официален правопис на отговорните ведомства в Гер-

мания, Австрия и Швейцария. След три месеца Международната работна група за ортография публикува пълния проект за официален правопис, за да се даде възможност на всеки заинтересован да се запознае с правилата и да се осигури по-дълъг срок за подготовка на всички, които трябва да се нагодят към новия правопис. Правителствата на Австрия и Швейцария незабавно одобряват проекта, но германските политици имат известни възражения. В края на септември 1995 година Конференцията на министрите на културата в Германия възлага на специална комисия да разреши спорните проблеми. Същата тази комисия е задължена да се съобрази и с решенията на Конференцията на министър-председателите в ФРГ, състояла се в края на октомври 1995 година. Комисията отменя някои промени и удължава първоначално планираните срокове. В края на годината правилникът е окончателно одобрен от държавните органи на Австрия, Швейцария и Германия.

На 1 юли 1996 година във Виена се подписва съвместна декларация за установяване на нови правила в немския правопис, които влизат в сила след официалното им публикуване на 31 октомври 1996 година. Правописното упътване съдържа освен правила и речник с около 12 000 примера с всички основни начини на писане в съвременния немски език, като са включени и всички правописни варианти, свързани с новите положения.

През учебната 1996/1997 година се дава възможност за изучаване на новия правопис в училищата. От 1 август 1998 година преподаването се осъществява единствено според новите правила, като едновременно с това се приема и старият правопис. Той остава валиден до края на учебната 2004/2005. През 2004 година Институтът за немски език в Манхайм издава преработен вариант на Правилника, а окончателната преработка според препоръките на Съвета за ортография на немския език се публикува от същия институт през 2006 година. След бурните реакции срещу последните две редакции от 1996 и 2004 година Съветът за немски език счита за удачно да разшири дублетността и вариантите в езика за сметка на предписване на ясни и точни правила. Явно е, че немският правопис ще остане предмет на дълги дискусии. От друга страна, този подход съвсем не е за подценяване, защото оставя езика самостоятелно да намери правилния път на развитие.

Новата правописна реформа предизвиква много разногласия и полемики както сред интелектуалците, така и в голяма част от обществото. Счита се, че реформата дава твърде голяма свобода при писането, което води до объркване и не постига първоначалните цели за опростен и ясен правопис.

Една от най-важните промени при последната правописна редакция от 2006 година е възстановяването на етимологичния правопис при редица думи и отказ от преминаване към чисто фонетични еквиваленти. Не се намалява асиметрията в отношението фонема – графема. Разнообразни са

правилата за слято, полуслято и разделно писане, предвид склонността на немския език към сложни съставни словоформи. При тези принципи не е спазвана точна последователност; водещ е формално-семантичният подход. Промяната в употребата на отделни букви също е резултат от еволюцията на езика. Промяната в правилата при пренасяне на части от думи отразява засилването на морфологичния принцип за сметка на фонетичния. Можем да заключим, че носителите на немския език отказват да внасят насилствени промени в езика и се опитват да се придържат към основния правописен принцип – морфологичния, без да се стараят да премахнат етимологичния правопис при някои думи и форми. Фонетичният правопис е умерено застъпен.

Френски език

Дебатът за нуждата от реформа на френския правопис се води във франкофонските общества повече от три века, като основно се спори около характера на правописа – дали да остане етимологичен, или да се развие във фонологичен. През XX век са изработени последователно 3 предложения за реформа, съответно през 1901 година, 1935 година и 1975 година, които обаче са изцяло отхвърлени. През 70-те години на миналия век все повече се заговаря за необходимостта от модернизиране на френските езикови норми. През 1989 година френският премиер Мишел Рокар упълномощава Висшия съвет за френски език да опрости правописа, като изготви нови правила. Съветът, съвместно с Френската академия и представители на франкофонските страни, изготвя и публикува на 6 декември 1990 година *Нови правописни поправки*. Тези корекции въвеждат общи правила и съдържат също списъци с променени думи. Променен е правописът на общо около 2000 думи, като отчасти е засегната и морфологията на френския език.

Новите правописни препоръки отначало се приемат добре, но скоро се забравят, без обаче да бъдат официално отменени. При следващия опит за реформа се стига до подобна ситуация. Френската официална власт реагира нееднозначно на реформата: от една страна, се декларира желание за промяна, а от друга, не се наблюдава явна подкрепа за предложените реформи. Същевременно във франкофонските страни и провинции, където френският език е официален държавен език, национален или регионален – Швейцария, Белгия, Квебек (Канада), Луизиана (САЩ), се наблюдава тенденция за подкрепа на правописната реформа. Официалният документ на френската правописна реформа е публикуван в *Journal officiel (Documents administratifs/06.12.1990)* със заглавие *Les rectifications de l'orthographe*.

Реформата се възприема като препоръчителен вариант след официалното становище на Френската академия и след 9-ото издание на Академичния речник. Препоръчителен вариант на новия правопис е включен в официалните

езикови справочници, където промените са отразени като допълнителен списък или чрез включването им направо в отделната речникова статия. До 1998 година позицията на издателите на граматични пособия е реформата да се отбелязва като вариант на традиционната норма. В компютърния правописен коректор за WORD 6 са възприети част от промените. Позицията на Френската академия е в лексикографските справочници да се отразяват само утвърдените от езиковата практика варианти, като три години след началото на реформата се появяват 3 основни речника: *9-о издание на речника на Френската академия*, *Le Nouveau Petit Robert* и *Le petit Larousse*. Тенденцията, която се наблюдава във Франция след публикуването на новите правописни правила, е за частично възприемане на реформата през 1993 година и по-разширено в началото на 1998 година.

През 2004 франкофонските страни отново заявяват пълната си подкрепа за реформата. Създава се френско-белгийско-швейцарска асоциация, която има за цел да популяризира и насърчава приемането на реформата. През юли същата година Майкрософт съобщава, че версиите на техните програмни приложения на френски език ще бъдат съобразени с новото правописно упътване. През 2005 година компанията публикува нова версия на енциклопедия Encarta и последната актуализация на Microsoft Office с новия правопис.

Официално френските граждани и общественици могат свободно да прилагат старите правила за неопределен период. Реформата само се препоръчва, но и двата варианта – стар и нов – са с еднакъв статут на валидност. Комисията за френски език на провинция Квебек, поради бурния протест на френската страна, решава да прилага новите правила само за нови чужди думи и неологизми, т.е. само за новите лексикални явления в езика.

Все повече печатни издания използват новия правопис. В последното издание на речника Larousse от 2009 година са включени всички правописни промени. Повечето от тях се съдържат и в изданието на Le Robert от 2009 година. След 16 март 2009 година големите издателски групи в Белгия също използват новия правопис в електронните си издания.

Основната характеристика на правописната реформа е стремежът да се намалят съществуващите изключения посредством въвеждането на някои принципни положения. Но и в реформирания вариант на френския правопис системата от правила и изключения се запазва главно поради социокултурни и социолингвистични причини се коригират определен брой думи с неправилен или колебаещ се правопис.

От направените промени в изписването на някои думи лексикографската практика възприема широко само премахването на дефиса при сложните думи. Останалите коригирани графики, въпреки явния стремеж за избягване на лингвистично немотивирани изключения от правилата за словообразуване,

поне засега не се отразяват широко. Изключение прави речникът на Френската академия, който възприема 30% от коригираните думи, а останалите включва в допълнителен списък към словника си.

Общи черти в развитието на книжовноезиковите стандарти

При фонетичния принцип изследването установи стремеж на кодификаторите към редуциране на разликата в отношението звук – буква. Отпадат частично буквени комбинации, които не съответстват на фонетичната стойност на буквите. Писането в определени позиции следва максимално фонетичната стойност на думата. Графиката все повече отговаря на реалната звукова стойност на думата и съответства на реалните позиционни фонетични изменения.

Промени при морфологичния принцип са настъпили в правописа на глаголни наставки и окончания. Установява се последователност на писането при струпване на двойни и тройни съгласни. Стабилизира се коренният принцип за следване на правописа на производни думи според писането на изходната, основна дума.

Етимологичният принцип засяга само френския език и немския език. Чуждите думи се адаптират според домашните правила. Образуването на множествено число е по същия начин като домашните и частично се заменят чужди буквени комбинации с домашни.

В семантичния принцип се установиха промени при слятото писане, които засягат писането на сложните думи с чуждоезикови елементи (представки), сложните съчетания, комбинация от две пълнозначни лексикални единици. Разделното писане е дефинирано, като най-често се пишат разделно сложните съчетания с прилагателни или причастия.

Съпоставката на новите правила при граматичния принцип показва изравняване на правописа при групи глаголи (спрежение) и при причастията (съгласуване и фонетични позиционни изменения). Отпада дублетността.

Промените при стилистичния принцип засягат главно писането с главна буква на религиозни имена и държавни и обществени длъжности.

Можем да обобщим, че с новите редакции на книжовноезиковата норма в изследваните от нас езици се наблюдава стремеж към елиминиране на непоследователното писане и дублетността. Кодификаторите са направили нормата адекватна на съвременното състояние на езика, като същевременно не са нарушили целостта на езиковата система. Няма съществени промени в морфологичната и граматичната структура на езиците. Историческият принцип също не е изменен. Наблюдава се тенденция към адаптация на елементите от чужди езици и към намаляване на асиметрията между звук и буква. Според нас това ще е основната насока, в която ще се развиват в бъдеще европейските езици.

ЛИТЕРАТУРА

- Bled, Edouard & Bled, Odette. (1998). *Orthographe*. Paris: Hachette Éducation.
- Contant, Chantal & Muller, Romain. (2010). *Les rectifications de l'orthographe du français: la nouvelle orthographe accessible*, Saint-Laurent: ERPI-De Boeck.
- IDS Mannheim. (2006). Zur Neuregelung für deutsche Rechtschreibung ab 1. August 2006. *IDS Sprachreport. Informationen und Meinungen zur deutschen Sprache, Extra Ausgabe Juli 2006*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache.
- Heller, Klaus. (2004). Rechtschreibreform. Eine Zusammenfassung von Dr. Klaus Heller, Zwischenstaatliche Kommission für deutsche Rechtschreibung. Mannheim: IDS Sprachreport, extra Ausgabe.
- Lötzsch, Ronald. (1997). Die "Rechtschreibreform" und ihre "utopische" Alternative. *UTOPIE kreativ*, Berlin, 85/86 (November/Dezember), 21 – 48.
- Веселинов, Димитър. (1998). Френската правописна реформа – 8 години по-късно. *Чуждоезиково обучение*, 4, 13 – 23.
- Виденов, Михаил. (1991). Пак за теорията на книжовните езици. *Език и литература*. XLVI, 4, 3 – 10.
- Вълчев, Боян. (2010). *От историята на българския книжовен език към теорията на книжовните езици*. София: Оксиарт.
- Димитрова, Петя. (2001). Нов правописен речник в контекста на правописните речници. (с. 49 – 56). В: Рангелова, Василка (съст.). *Българският език през XX век*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, издателство „Пенсофт“.
- Лопатин, Владимир. (2003). Новая редакция правил русского правописания: реальности и мифология. *Общественные науки и современность*, 3, 172 – 180.
- Лопатин, Владимир. (2009). *Правила русской орфографии и пунктуации. Полный академический справочник*. Москва: АСТ.
- Мурдаров, Владко. (2002). *Из историята на новобългарския книжовен език и на науката за него*. София: Просвета.
- Нов правописен речник на българския език*. (2002). София: Институт за български език при БАН, издателство Хейзъл.

MODERN CONCEPTS OF LITERARY LANGUAGE STANDARDIZATION IN THE EUROPEAN LINGUISTIC SPACE SINCE THE MIDDLE OF 20TH CENTURY

Abstract. This article gives an overview on the new versions of the orthographic standards in Bulgarian, Russian, German and French. It makes a historic review of the reforms in the particular languages since the middle of the 20th century up to now. The main changes in the spelling rules have been thoroughly analyzed. Based on that analysis it has been drawn a conclusion about general tendencies in the development of European languages.

✉ **Mrs. Marchela Muradyan**

Department for Language Teaching and International Students
Sofia University St. Kliment Ohridski
27, Kosta Lulchev str.
1111 Sofia, Bulgaria
E-mail: marchelamuradyan@gmail.com